

Ismeretterjesztő előadás.

A demokratikus állam.

II.

Jól kivethető a különbség — s ezzel a demokratikusabb színezetű athéni alkotmány, ha spárta és Athén nevelését összevetjük. Mint a spártai, úgy az athéni nevelés is a köz érdekében történik; itt is ez a közös cél és érdek szabta meg a nevelés irányát és tartalmát. Mégis két nagy különbség állapítható meg. Spártában a nevelés teljesen állami jellegű, maga az állam intézi a nevelést, mai szóval teljesen államosította azt, ami a nevelésre vonatkozik. Athénben az állam — az epehebia kivételével: a 18—19 éves ifjak katonai kiképzésének ideje — közvetlenül nem avatkozik a nevelés dolgába. A 18 éven alóli gyermeket a szülő úgy nevelte, ahogyan jónak látta. Athénben nem volt állami pedagógia, hacsak annak nem tekintjük azt az általános törvényes intézkedést, mely elvileg kötelességévé tette az apának, hogy gyermekét a muzsai és gimnasztikai nevelésben részesítse, s mely a gyermek erkölcsösségének megóvásáról gondoskodott. Nincsenek Athénben az államtól fizetett tanítók, nincsenek állami költségén fenntartott iskolák, nincsen állami gondozása a nevelés ügyének (csupán az ellenség előtt elesett polgárok gyermekeit neveltette a nép), nincs tanulmányi kényszer, nincsen megszabva a művelődés útja-módja. A szülők nem a törvény kényszere alatt nevelték, iskoláztatták gyermekeiket, hanem mert a műveltséget önmagában becsesnek tartották. De így volt ez minden nem dor demokratikus görög államban is. Az athéniék minden büntetés közül azt tartották a legsúlyosabbnak, ha valaki tudatlanságban és műveletlenségben él. Azt hiszem, ma is ez lehet a demokrácia eszményi célkitűzése.

Aristoteles szerint legjobb az az állam, melyben a középszer uralkodik, mert a szélsőségek nem tudnak engedelmeskedni az észnek, az értelmes belátásnak, mely alapja az erényes életnek. Politika című művében így ír a nevelésről: Nemcsak arra kell törekedni, hogy az állam alkotmánya jó legyen, hanem hogy ezt a jó alkotmányt fenn is lehessen tartani. Az erre szolgáló eszközök között leghatékonyabb a nevelés, vagyis az, hogy az ifjúság az alkotmány szellemében neveltesse. A legüdvösebb s az egész polgárság által helyeselt törvény is eredménytelen marad, ha az ifjakat nem szoktatják és nem nevelik az alkotmány szellemében, mégpedig, ha a törvényes alkotmány demokratikus, demokratikus módon, ha pedig monarchikus, úgy. Az alkotmány szellemében való neveltetés nem abban áll, hogy tegyünk, ami tetszik, hanem abban a képességben, hogy az ember egyfelől mint oligarcha, másfelől pedig mint polgár a demokráciában érvényesíthesse magát.

Különbözik Aristoteles Platonnal szemben az egyén jogát vitatja az állammal szemben. Politikájában már a mai nemzetgazdaságtan és szociálpolitika csíráit látjuk. Az egyén boldogulásának biztosítékát keresi, azért akarja megtiltani, hogy egyes emberek többek vagyonát örököljék. Xenophon bár individualista, már a vállalatok államosítására gondol.

A stoikusok s főleg a cinikusok ítélik el elsőnek a rabszolgatartást, mint emberhez méltatlant.

A munkát Rómában sem becsülték, a vagyont sem munkával, hanem foglalással vagy pénzen szerezték. Így fejlődött ki a pénz mindenhatóság s a plutokrácia. A római jogban pedig így jutott kifejezésre az individualizmus, amely Justinianus s főleg Napoleon révén a modern európai államokban is elterjedt. Seneca már a társadalmi lelkiismeretet ébreszti, amikor a gazdagok kötelességeiről szól a szegényekkel szemben, tehát Puskin előfutárja.

A kereszténység gazdasági és társadalmi szempontból kezdetben a hegyi beszéd alapján állott. Az első keresztények vagyonközösségben éltek, illetve mindenüket kiosztották a szegények között. Később, amikor Nagy Konstantinnal államvallássá válik, elfogadja a római jog indivi-

ualista felfogását, ezt lehetővé tesz a Tízparancsolat, amely védte a magántulajdont. De az egyházatyák az igazságosabb társadalmi és gazdasági berendezkedés feltételeit keresik. Aranyszájú szent János már a IV. században kimutatja a gazdagok és szegények egymásrautaltságát. Szerinte a tulajdon csak akkor jogos, ha mások javára is használják, ezzel tehát a tulajdonjog korlátozását célozta. Szent Ágoston szerint minenkinek dolgoznia kell, szent Ambrus pedig megrázó erővel ostromozza az önző gazdagokat, mert Isten mindent mindenki számára teremtett. Szent Jeromos szerint mindenki csak annyit mondhat magáénak, ami élete fenntartásához szükséges, mert amikor egyik ember gazdagszik, másoknak szegényedniök kell.

Bár az aszketizmus és a scholasztika nem kedveztek a gazdasági fejlődésnek, illetve ez utóbbi a tekintélyi elvnel fogva a szabad vizsgálódásnak, a keresztény középkor mégis nagyot lendített a munkás sorsán, mivel a munkát s a munkásban az *embert* megbecsülte. Ezen a világfelfogáson nevelődött idővel a városi polgárság s a céhrendszer öntudata, lokálpatriotizmusa és szabadságszeretete. Megbecsüli az embert a jobbágyban is. Aquinói szent Tamás a nép javára már állami beavatkozást sürget a gazdasági életbe.

A termelés tényezői közül még a XV. századi írók is csak a természetet és a munkát ismerik s minden jövedelmet munkajövedelemnek tekintenek. A termelés eszközeiből már csak a tőke hiányzik, amelynek jelentőségét az újkor volt hivatva felfedezni és hasznosítani.

A középkorban egészen a XII—XIV századig az egyház volt az embervédelem egyetlen intézménye.

Az igazi modern értelemben demokrácia és vele a munkáskérdés az újkorra várakozott. Az újkor gazdasági életét az individualizmus és a merkantilizmus jellemzi. Előbbi az egyéniség felszabadulásának következménye, utóbbi az állandó hadseregre támaszkodó királyi hatalom s az imperialista állam fejlődése. A merkantilizmus azután előszobája lett a kapitalizmusnak, ez viszont magával hozta a világpiacot és világkereskedelmet, amihez a gyarmatok miatt világpolitika kellett, ez azután világnáborúhoz vezetett.

A középkor terménygazdálkodását felváltotta a *pénzgazdaság*, a tőkés termelés, a mesterlegényből és jobbágyból *bérmunkás* lett, akinek munkadíját a kínálat-kereslet szabta meg. Az új gazdasági alap megváltoztatta a társadalmi szervezetet is, kifejlődött a tőke uralma. A gazdasági szabadverseny következtében kialakult az aránytalan vagyonmegosztás, a nagy társadalmi egyenlőtlenség, a vagyonnak kevesek kezében való fölhalmozódása, s a nagy tömegek teljes kizsákmányoltatottsága, elszegényedése.

A *modern politikai demokrácia* nagy elveit legelőször az 1776. július 4-i *északamerikai függetlenségi nyilatkozat* fejezte ki, amely maguktól értetődő igazságnak nevezi, hogy minden ember születéstől egyenlő, hogy minden embert el nem idegeníthető jogokkal látott el az Alkotó, s hogy az élethez hozzátartozik, mindenki számára, rendi különbségek nélkül, a szabadság és a boldogulásra való törekvés; minden ezen jogok biztosítására alakulnak — a nyilatkozat szerint — a kormányok, melyeket a kormányzottak akarata állít össze, s ha egy kormányforma ellenkezik ezen elvekkel, a népnek joga azt megváltoztatni és új kormányt létesíteni oly alapelveken, amelyekben az ő, a nép, boldogsága legjobban megközelíthető és biztosítható. Ezen elveken készültek utóbb Virginia, Pennsylvánia és a többi amerikai államok szabadságai s Lafayette ez újlélmű amerikai alkotmányokat használta fel az Emberi Jogok Deklarációja elkészítésénél az 1789 augusztus 26-i francia manifesztumnál, mely kiindulópontja az európai nemzeti demokráciák immár több, mint másfélszázados történetének.

Az emberek szabadoknak és jogokban egyenlőknek születnek és maradnak. Társadalmi különbségek egyedül a közös célszerűségeen alapulhatnak. Minden politikai asszociációnak célja az ember természetes és

el nem évülhető jogainak védelme. E jogok: a szabadság, a tulajdonjog, a biztonság és az elnyomás (diktatúra, terror) elleni rezisztencia. Minden szuverenitás lényegileg a nemzetben lakozik; sem testület, sem egyén nem gyakorolhat hatalmat, csak a nemzettől kapottat. A törvény a közakaratnak kifejezője; minden polgár részt vesz a törvények hozásában; a törvény pedig mindenkire ugyanaz, minden polgár egyenlő lévén a törvény előtt. Mindenki egyformán részt vehet, tehetsége, erényei szerint, a hivatalokban; senki sem zavarható, csak ha a közre káros; a gondolkodás és a véleménynek szóban, írásban, nyomtatásban kifejezése az ember legértékesebb jogai közé tartozik. Az adók, a hadseregre és közigazgatásra, közösek és egyenlően osztatnak fel; a magántulajdon szent és sérthetetlen jog. Ezek azok az elvek, melyeket Európa minden nemzete korunkig politikai létalapjainak tartott.

A demokrácia átvevén a hatalmat az öt előkészítő abszolút uralkodóktól, magáévá teszi és saját céljaira használja fel a már kész hadsereget, közigazgatást, gazdasági rendszert. De átveszi az abszolutisztikus nagyhatalmak erkölcsi jogrendjét is, melynek értelmében az új demokrácia szervezetenek éppúgy saját érdekét tartja legfőbb normának, távol más, akár keresztény, akár laikus-humanisztikus erkölcsi szabályoktól, akárcsak az abszolút monarchia. Az eltérés mégis igen nagy az alapvető elvekben. A nemzet nem elégedhetik meg többé az előző abszolút korszakhoz hasonlóan külsőleges hatalmi eszközökkel való uralkodással, — lényege a tömeges egyének összefogásában, tehát a *kollektívítás*-ban van, minnek folytán természetesen törekvése minden egyes lakos lelkét megragadni és saját lényegéhez átformítani. A középkori és abszolutisztikus állam távolról sem tudta oly teljes mértékben magáévá tenni az egyént, mint az új demokratikus nemzetállam, amely már nemzeti, azaz egységes szempontú, kollektív célú nevelést ad és így célkitűzéseiben nem udvarra, arisztokráciára, királyi, zsoldos seregre és hivatalnokokra támaszkodik, hanem millióknak egyetlen irányba lendíthető öntudatos erejére. És ezek a milliók nemzeti összefüggéseikben maguk szülnék új erkölcsiséget, mely főként kezdeti fokain megegyezik a keresztény erkölccsel, szeretettel, önfeláldozást, a népegységbe tartozók kölcsönös megbecsülését vallva. A demokrácia nemzet célja — eltekintve a nemzetállam szükség-szerűen államreazonos politikájától, — magas etikai fokon áll, nemcsak az előző abszolutisztikushoz viszonyítva, széleskörű emberi egység szolidaritását követeli, amelyben mindenki fölemelkedhetik az emberi méltósághoz; a nemzeti egység kereteiben az egyéni munkák hatása hatványozódik, és korábban elképzelhetetlen nagy emberi értékek termelődnek ki, a gazdaságban a kapitalizmus segítségével anyagi javak mérhetetlen tömege, s az egyéni életátlag gyors emelkedése, a szellemiekben a nemzeti irodalmak, amelyek az emberi műveltség legmagasabbfokú alkotásai. A demokratikus nemzeti eszme korszakának megadatott, hogy a görög-római világ egyszerűnek, unikumnak tudott klasszicitását gondolatban és műveltségben, minden nemzet körében újra megvalósítsa.

A XIX. század azután kitermelte a maga sajátos eszmevilágát, a *liberalizmust* és a *nemzeti gondolatot*. A liberalizmus voltaképpen a demokrácia gazdasági szabadságát sajátította ki. A múlt század liberális demokráciája már a következőkben jelölte meg az emberi szabadságokat:

1. *Egyéni szabadságok*: személyes szabadság, működési és kereseti szabadság és a tulajdon és tőke felhasználásának szabadsága;

2. *társadalmi szabadságok*: a szabad vallásgyakorlat, az oktatási és egyesülési szabadság;

3. *politikai szabadságok*: általános választójog, nemzeti népképviselő, kormányfelelősség, független bíraskodás és sajtószabadság.

Ime, röviden átfutottuk a demokrácia multját és jelenét, láttuk jelenlegi formáját, ez a demokrácia.

Megvalósítása, kiépítése a mi feladatunk.